

HALINA BARTWICKA

ANALIZA SEMOWA JAKO INSTRUMENT DOBORU EKWIWALENTÓW W SŁOWNIKU DWUJĘZycznym

Słowniki dwujęzyczne (przekładowe), bez których nie wyobrażamy sobie porozumiewania się różnych narodów, poza praktycznym wykorzystywaniem przez rzesze najrozmaitszych użytkowników, nieustannie przyciągają uwagę językoznawców. Ich krąg stale się rozszerza. Badacze skrupulatnie studiują tego rodzaju dzieła, formułują postulaty dotyczące doskonalenia praktyki słownikarskiej, podsumowują doświadczenia, tworzą podstawy teoretyczne leksykografii przekładowej¹. Specjaliści dysponują ogromnym materiałem², który poddają analizie, wszak leksykografia dwujęzyczna istnieje już około czterech tysięcy lat³. W tak rozległym czasie powstała niezliczona ilość słowników obejmujących relacje przekładowe nie tylko języków o największym zasięgu terytorialnym i populacyjnym, ale nawet "najmłodszych", stosunkowo mało zbadanych i opisanych (np. *Абазинско-русский словарь*, *Русско-каракалпакский словарь*⁴). Oczywiście zastosowano w nich różne techniki i sposoby opracowania materiału, mniej lub bardziej doskonałe, w mniejszym lub większym stopniu spełniające swą pragmatyczną rolę.

Na tle bogatego dorobku teorii i praktyki (zwłaszcza praktyki) leksykografii przekładowej znaczące miejsce zajmuje leksykografia polsko-rosyjska i rosyjsko-polska. Jej teoretyczną bazę z nowoczesnymi, oryginalnymi rozwiązaniami tworzy Andrzej Bogusławski⁵. Krytykę słowników dwujęzycznych języka polskiego i rosyjskiego na szeroką skalę zainicjował Jan Wawrzyńczyk, następnie dołączyli do realizacji tego ważnego i żmudnego zadania jego uczniowie i współpracownicy⁶. Dokonano już bardzo wiele, jednak sztuka opracowywania słowników jest zajęciem na tyle złożonym, a wiedza z tym związana stanowi kopalnię na tyle rozległą i wielowarstwową, że jej penetracje mogą odbywać się w nieskończoność.

Teoretycy leksykografii przekładowej przedstawili wizję nowoczesnego, zbliżonego do ideału, spełniającego wymogi komunikacji między narodami słownika dwujęzycznego. Po krótko przypomnę, że winien on być niezawodny i wygodny w użyciu, uporządkowany formalnie, opracowany zgodnie z zasadami "maksimum informacji przy wykorzystaniu minimum miejsca", powinien dawać szybką i pełną informację, być konsekwentny w prezentacji materiału⁷.

Mimo imponującej literatury przedmiotu, mimo niewątpliwych osiągnięć praktycznych⁸, wciąż jeszcze pozostaje wiele do zrobienia, ponieważ nawet odznaczający się wysoką jakością słownik nie jest tak doskonały, by nie można było go ulepszyć.

Wśród ważnych zagadnień wymagających korekty w istniejących słownikach polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich wymienić należy problem wykorzystywania zbyt bogatego szeregu synonimów w roli translatu poszczególnych wyrazów hasłowych⁹. Stosowanie tego rozwiązania to uparcie realizowany zabieg przy opracowywaniu najrozmaitszych słowników dwujęzycznych zarówno wielkich, jak i średnich czy małych, obejmujących różne pary języków¹⁰. Tymczasem W.P.Bierkow w swej najnowszej książce wśród "10 przykazań" skierowanych do autora słownika dwujęzycznego formułuje następujące zalecenie: "Nie obezwładniaj użytkownika długim ciągiem synonimów (jak on bez twojej pomocy określi, który z nich jest mu potrzebny?)"¹¹. Ten dowcipnie przekazany postulat każe nam pamiętać o doniosłości omawianego problemu i zmusza do weryfikacji tych haseł słownikowych, w których synonimy języka wyjściowego dobrane są niekonsekwentnie i dość przypadkowo oddzielone od siebie to przecinkami, to średnikami. Np. hasło **махровый** w punkcie 2. opatrzonym kwalifikatorem *przen.* oraz objaśnieniem nawiasowym (*отъявленный*) zawiera aż siedem ekwiwalentów: kompletny, ostateczny, stuprocentowy, wierutny, patentowany, skończony; skrajny¹². Tylko ostatni oddzielony jest średnikiem, co świadczy o fakcie, że sześć odpowiedników potraktowano jako synonimy bez żadnych wskazań co do zakresu użycia, połączeń kontekstowych itp. Czy rzeczywiście są one równorzędne semantycznie i dystrybucyjnie? Czy na miejsce przymiotnika **махровый** w zdaniu *Алеша же обманщик, ну просто махровый лгун* można wstawić dowolny z przytoczonych tu wyrazów, czyli *Przecież Alosza to oszust, no po prostu kompletny (ostateczny, stuprocentowy, wierutny, patentowany, skończony) kłamczuch?* Odpowiedź jest negatywna, z całą pewnością nie wszystkie przytoczone w słowniku ekwiwalenty są rzeczywistymi translatami dla omawianego zdania. Użytkownik nie uzyskuje jednak żadnej wskazówki, jak sobie z wyborem poradzić.

W artykule hasłowym **изощрённый** w punkcie 2. autorzy słownika przytaczają również siedem odpowiedników, wszystkie oddzielone przecinkami: wydoskonalony, wyrobiony, wyćwiczony, wyostrzony, wyczulony, wysubtelniony, wyrafinowany. Korzystający ze słownika gubi się w takim nagromadzeniu wyrazów. Nie ułatwi mu zadania sięgnięcie dodatkowo (niejako w celach kontrolnych) do innego słownika rosyjsko-polskiego, w Dwor. podano tylko trzy ekwiwalenty: wyrafinowany, wydoskonalony, wprawny. Mamy więc ich łącznie osiem, jednak czytelnej informacji nie uzyskujemy. Rozstrzygnięcia danej kwestii nie ułatwia polecenie zawarte we *Wskazówkach dla korzystających ze słownika*. Umieszczono tam objaśnienie, że odpowiedniki wyprowadzone są w następujący sposób: "na pierwszym miejscu podany jest odpowiednik najbardziej ogólny, tj. taki, który występuje w największej liczbie połączeń kontekstowych, w dalszej kolejności następują odpowiedniki o bardziej ograniczonym zasięgu użycia"¹³. Tymczasem przytoczone wyżej artykuły hasłowe tego samego leksemu w dwóch słownikach zdają się świadczyć o sporej dowolności w rozmieszczaniu ekwiwa-

lentów. Por. w MDGM polski wyraz wyrafinowany umieszczono na miejscu siódmym, czyli o bardzo wąskim zasięgu użycia, zaś w Dwor. na miejscu pierwszym!

Użytkownik słownika będzie bezradny, jeśli natrafi na podobne hasła. W MDGM jest ich wiele. Jeśli korzystając z nich i poszukując w dalszym ciągu niezawodnej informacji, czytelnik stanie przed dylematem zasygnalizowanym wyżej, może dodatkowo skorzystać z tłumaczenia w odwrotnym kierunku, czyli sięgnąć po słownik polsko-rosyjski. Okazuje się, że i takie rozwiązanie nie sprzyja rozstrzygnięciu wątpliwości, np. w hasle **простофиля** opatrzonym kwalifikatorem *pot.* podano pięć ekwiwalentów: niedorajda, niezguła; głupek, głuptak; głuptaska. W słowniku dokonującym tłumaczenia odwrotnego w czterech artykułach hasłowych (piątego wyrazu nie umieszczono w nim w roli translandu) ani razu (sic!) po prawej stronie nie występuje rzeczownik **простофиля**, mamy natomiast następujące odpowiedniki przekładowe: **nedorajda** недотёпа, растяпа; **niezguła** неловкий (неуклюжий) человек, увалень, неловкая (неуклюжая) женщина; **głupek** разг. дурак, оболтус; **głuptak** дурак. Notabene Dwor. w artykule hasłowym **простофиля** podaje trzy zupełnie inne ekwiwalenty, z których żaden nie występuje w MDGM: prostak, naiwniś, gapa.

Z przytoczonych wyżej przykładów wynika, że wobec artykułów hasłowych, w których w roli translatów występuje dość rozbudowany szereg synonimiczny, można mieć sporo zastrzeżeń. Przede wszystkim nie są one czytelne, nie odznaczają się przejrzystością i konsekwencją. Zmuszają odbiorcę do dodatkowego szperania w skorelowanym słowniku, w jego odwrotnej części. Mimo to odbiorca często pozostaje w niepewności, czy wybór jednego z podanych ekwiwalentów jest optymalny.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w tym, że w opracowaniu słowników dwujęzycznych nierzadko stosuje się metody właściwe dla leksykografii jednojęzycznej. Zamiast odpowiedników tłumaczeniowych, czyli ekwiwalentów funkcjonalnych, tekstowych znajdujemy opis semantyki danego translandu. Często do słownika dwujęzycznego przenieszone są mechanicznie synonimy występujące w definicji wyrazu w słowniku jednojęzycznym lub cały ciąg synonimów stanowiących jedyne objaśnienie wyrazu w tym słowniku, np. **извещать** zawiadamiać, powiadamiać, informować, obwieszczać (por. definicję w MAS: сообщать о чём-л., доводить до сведения кого-л.; уведомлять), **шум** *pot.* (крик, ссора) krzyk, wrzask, harmider, awantura (por. w MAS: разг. крик, ссора, перебранка), to samo zjawisko występuje w HS4: **powalić się** повалиться, свалиться, опрокинуться, рухнуть (por. definicję w SJP Szymcz. упаść, runąć, zwalić się), **zepsieć** разг. захудать, обеднеть, обнищать, опуститься (por. definicję w SJPS *pot.* zejść na psy; zbiednieć, zdiadzieć, zmarnieć). Rozwiązania takiego nie można uznać za udane, gdyż zamiast jasnego, niedwuznacznego odpowiednika pojawia się opis pojęcia poprzez wyliczanie jego cech. Tymczasem wiadomo, że ekwiwalenty te nie są wymienne w każdym kontekście. Jeśli sens przytaczania synonimów w definicjach słownikowych podważa się, gdy chodzi o słowniki jednojęzyczne, jako że "wymienianie synonimów jest tylko zastępowaniem jednych wyrazów drugimi: synonimy są to tylko chorągiewki sygnalizujące bliskość miejsca, w którym się znajduje

istotny desygnat wyrazu”¹⁴, to tym bardziej nie są one wskazane w słownikach przekładowych. Nie chodzi w nich bowiem o ułatwienie kojarzenia wyrazów bliskoznacznych, lecz o wskazanie odpowiednika kontekstowego przydatnego do realizacji konkretnego zadania komunikacyjnego.

Aby uniknąć przenoszenia ciągów synonimicznych z jednego słownika do drugiego (z definicyjnego do przekładowego), należy opracowanie haseł w słowniku dwujęzycznym oprzeć na wnikliwej analizie struktury znaczeniowej wyrazów języka wejściowego i wyjściowego. Niezwykle przydatnym instrumentem w tego typu działaniach jest analiza semowa znaczenia wyrazów. Wnikanie w wewnętrzną strukturę semantyczną tworzącą zorganizowany układ znaczeń, określoną ich hierarchię pozwoli ustalać adekwatne relacje przekładowe. Zgodnie ze składnikową teorią znaczenia sens każdego wyrazu można rozłożyć na zbiór poszczególnych cech semantycznych (składników, komponentów, semów). Wiadomo, że pewne cechy dominują w strukturze znaczeniowej wyrazu, inne mają znaczenie drugorzędne. Poszukując ekwiwalentów tłumaczeniowych dla słownika dwujęzycznego, należy wyodrębnić cechy semantyczne istotne dla poszczególnych znaczeń, czyli wariantów leksykalno-semantycznych. Autor takich słowników powinien zestawiać struktury semantyczne danych wyrazów przede wszystkim na podstawie definicji słownikowych, ale także treści pozasłownikowych, tj. różnego rodzaju skojarzeń, ocen emocjonalnych, konotacji kulturowych, obyczajowych itp. Wiadomo bowiem, że niektóre cechy nie są wykazane w definicji słownikowej, np. ‘ruchliwość’, ‘zwinność’, ‘zdolność do owinięcia się wokół ofiary’ w wyrazie **змея**, ‘niepociągająca powierzchowność’, ‘niedbalstwo’ w wyrazie **мымра**, ‘bezdušność’, ‘monotonia’ w wyrazie **канцелярщина**, ‘złośliwość’, ‘skłonność do dokuczania’ w wyrazie **wydra**, ‘roztargnienie’, ‘gapiostwo’, ‘brak inicjatywy’ w wyrazie **safandula** i wiele innych.

Strukturę semantyczną wyrazu zwykle przedstawia się w postaci zbioru semów zróżnicowanych hierarchicznie i funkcjonalnie. Miejsce centralne zajmuje archisem (sem zawierający cechy całej klasy obiektów), ponadto wyróżnia się semy dyferencjalne (różnicujące jedne wyrazy od drugich danej klasy) oraz semy potencjalne nawiązujące do stereotypów myślowych, które w świadomości mówiących wiążą się z danym wyrazem czy też do treści występujących tylko w niektórych kontekstach¹⁵.

Dla celów weryfikacji artykułów hasłowych z rozbudowanym szeregiem synonimicznym w roli translatów najbardziej istotne okazują się semy dyferencjalne jako jedne z najważniejszych elementów znaczenia. Ważną rolę odgrywają też semy potencjalne. O ile bowiem archisemy utożsamiają transland i translat w ogólnym zarysie, o tyle właśnie semy dyferencjalne winny sprzyjać osiągnięciu niezbędnego stopnia precyzji w ustalaniu odpowiedności przekładowych. Artykuł hasłowy w miarę możliwości powinien być tak opracowany, by każdy punkt (znaczenie) stanowił realizację jednego semu i by zawierał jeden, ewentualnie dwa, ekwiwalenty.

Sięgnijmy do przykładów. Artykuł hasłowy **подъёмник** w MDGM ma cztery ekwiwalenty: winda, dźwig; wyciąg, podnośnik. Na podstawie analizy składnikowej, opartej

na definicjach słownikowych, można wyodrębnić semy dyferencjalne, które z kolei drogą eliminacji pozwolą wyłączyć odpowiedniki bardziej odległe. Tak więc translat zdefiniowany jest ogólnie 'устройство для подъёма грузов и пассажиров'. W leksemach polskich można wyodrębnić następujące semy dyferencjalne: **dźwig** - 'wyciąg pionowy', 'przesuwający się w szybie', 'przesuwający się po prowadnicach'; **podnośnik** - 'podnosi przedmioty na małą wysokość', 'za pomocą wysuwanej śruby, tłoka lub zębaki'; **winda** - 'o napędzie elektrycznym', 'z zawieszoną na linach klatką towarową lub kabiną osobową', 'do przewożenia z jednego poziomu na drugi'; **wyciąg** - 'urządzenie o ruchu okrężnym', 'przeznaczone do celów sportowo-turystycznych', 'przewozi na wyższy poziom'. Porównanie wyodrębnionych cech pozwala uznać, że ogólnej treści wyrazu **подъёмник** najbardziej odpowiada translat **dźwig**, pozostałe zaś w innych relacjach przekładowych winny tworzyć odrębne artykuły hasłowe.

Wyraz **злополучный** w tymże słowniku ma cztery odpowiedniki: niefortunny, niepomyślny; nieszczęsny, nieszczęśliwy. Ich definicje słownikowe są bardzo zbliżone, łączą je semy 'nie mający szczęścia', 'nieudany', 'pechowy'. Uwzględniając je trudno byłoby dokonać redukcji jednostek języka wyjściowego, dopiero przywołanie na pomoc konotacyjnych semów emocji 'ze współczuciem, z politowaniem' pozwala ustalić parę przekładową **злополучный** nieszczęsny.

Wyraz **чудак** ma w MDGM aż pięć ekwiwalentów: dziwak, cudak, raróg, dziwadło, dziwołag. Definicje słownikowe pozwolą co prawda wyodrębnić istotne cechy semantyczne, ale zróżnicowanie ich jest niewielkie. Będą to semy: 'osobliwe, dziwne upodobania', 'ekscentryczny wygląd', 'dziwaczne postępowanie', 'wzbudzanie śmieszności'. Intuicyjnie jednak czujemy, że mimo bardzo zbliżonej, prawie tożsamej treści, jednostki języka polskiego nie stanowią absolutnie równoznacznych odpowiedników. W tym wypadku jednakowe rdzenie wyrazów **dziwak**, **dziwadło**, **dziwołag** nie są zdolne do modyfikacji odcieni znaczeniowych, natomiast funkcję tę pełnią sufiksy, które powodują wydobywanie konotacji emocjonalno-ekspresyjnych. Wyrazy **dziwadło** i **dziwołag** odznaczają się zdecydowanie wyrazistszą ekspresją, dlatego mogą tworzyć pary przekładowe z wyrazami o równie dużej dozie sugestywności, natomiast **dziwak** będzie w pełni adekwatnym translatem rosyjskiego słowa **чудак**. Nawiasem dodam, że wyraz **raróg** w SJPSzymcz. występuje wyłącznie w znaczeniu prymarnym, o ptaku. Z odpowiednika **cudak** można, jak sądzę, zrezygnować bez szkody dla budowy omawianego artykułu hasłowego.

Hasło **вымысел** z objaśnieniem nawiasowym (*плод воображения*) zawiera pięć ekwiwalentów oddzielonych przecinkami: wymysł, zmyślenie, urojenie, ułuda, fikcja. Przecinki sugerują, że mamy do czynienia z odpowiednikami wzajemnie zastępowalnymi. Podobnie można by sądzić na podstawie definiowania polskich leksemów w SJPSzymcz. Są tam bowiem głównie definicje synonimiczne, niekiedy wzbogacone definicją semantyczną. Powstaje wrażenie błędnego koła, gdyż pewien zbiór wyrazów stanowiących instrument opisu omawianych jednostek "wędruje" z jednego hasła do drugiego, pozostawiając użytkownika

słownika z nierozstrzygniętą kwestią. Otóż **wymysł** to według SJPSzymcz. zmyślenie, urojenie, fikcja, **zmyślenie** to fikcja, wymysł, **urojenie** to myśl, pragnienie trudne do urzeczywistnienia; wymysł, fantazja, mrzonka, **ułuda** - to, co łudzi, zwodzi, jest wytworem wyobraźni; urojenie, przywidzenie, iluzja, złuda, zaś **fikcja** to coś urojonego, wymysł, fantazja, pozór, złudzenie. Mimo dość skomplikowanych objaśnień słownikowych, w treści tych bliskich w istocie wyrazów można wyodrębnić składniki je różnicujące. Otóż cecha znaczeniowa wyrazu występującego w roli odpowiednika pierwszego, najbardziej ogólnego - 'wytwór wyobraźni, fantazji' powtarza się w treści wszystkich pozostałych wyrazów, jednocześnie każdy z nich charakteryzuje się jeszcze pewnymi cechami szczegółowymi. Tak więc **zmyślenie** to najczęściej 'fantazjowanie dotyczące spraw mało skomplikowanych', **urojenie** to 'pomysł niemożliwy do realizacji, niewykonalny', **ułuda** to 'sytuacja będąca wytworem szczególnie wybujałej fantazji, bezkrytyczna wiara w coś', **fikcja** to 'rzecz zupełnie nierealna, nie istniejąca naprawdę'. Zestawienie cech szczegółowych, które aktualizują się w odmiennych nieco kontekstach pozwala uznać, że najodpowiedniejszym tłumaczeniem wyrazu **ВЫМЫСЕЛ** jest pierwszy odpowiednik wymysł, pozostałe zaś tworzą odpowiedniości przekładowe z jednostkami o bliższej treści oraz z innymi semami stylistycznymi (np. **zmyślenie** **выдумка**, **ułuda** **иллюзия, мираж** i t.p.).

Redukcja synonimów niekiedy wymaga dodatkowych zmian w obrębie artykułu hasłowego. Chodzi mianowicie o podział treści wyrazu wieloznacznego na warianty leksykalno-semantyczne, rozmieszczenie ich w odrębnych punktach, następnie zaś precyzyjne dobranie ekwiwalentów i wyposażenie ich w objaśnienie nawiasowe. Warto przy tym pokusić się o dobór jednego ekwiwalentu w każdym punkcie zgodnie z postulatem A. Bogusławskiego, aby dominującym typem składnika zalecanego tekstu leksykograficznego był punkt z jednym tłumaczeniem opatrzonym "dyrektywą wyboru"¹⁶.

Oto przykłady artykułów hasłowych, które należałoby poprawić zgodnie z powyższą sugestią:

притворство nieszczerłość, fałsz, obłuda, hipokryzja. W rezultacie analizy semowej rosyjskiego wyrazu **притворство** można wyodrębnić w nim semy: 'nieszczere postępowanie', 'stwarzanie pozorów czegoś', 'zachowanie dwulicowe', 'ukrywanie prawdziwych myśli, zamiarów', co daje możliwość zbudowania tego hasła z dwóch punktów: 1. udawanie 2. (*лицемерие*) obłuda.

Hasło **сторож** ma cztery ekwiwalenty z jednym tylko objaśnieniem potrzebnym do adekwatnego tłumaczenia: stróż, dozorca, strażnik; wartownik (*сторожащий с оружием*). Wszystkie należą do zasobu leksyki neutralnej. Według definicji wyrazy te mogłyby być stosowane zamiennie, łączy je bowiem treść wspólna 'ten, kto strzeże, pilnuje czegoś lub kogoś', wyraz *стражник* dodatkowo zawiera składnik znaczeniowy 'pracownik pełniący tę funkcję na stałe'. Nie jest to jednak cecha różnicująca, gdyż także *stróż*, *dozorca*, *wartownik* mogą swoje funkcje pełnić na stałe. Rzeczowniki te nie są tożsame, zresztą sugerują to oddzielające je średniki (można jednak mieć zastrzeżenia do takiego ich rozmieszczenia).

Zróznicowanie znaczeń tych wyrazów zależy od uwarunkowań kontekstowych i czynników pozajęzykowych (zwyczajowo osobę, która ‘pilnuje kogoś lub czegoś’ nazywamy w określony sposób w zależności od obiektu, którego strzeże). Tak więc stróż podobnie jak **сторож** ma największy zakres semantyczny i może wymieniać się w wielu kontekstach z wyrazami dozorca i strażnik. Jednak z wyrazu strażnik można, jak sądzę, w tym artykule hasłowym zrezygnować, podobnie z wyrazu wartownik. Wystarczyłoby **сторож** stróż, ewentualnie **сторож** 1. stróż; 2. (школы, больницы и т.п.) dozorca.

Niekiedy we właściwym doborze ekwiwalentów oprócz dyferencjalnych semów sygnifikatywnych może pomóc szczególnie sem konotatywny, jakim jest obrazowość. Jeśli wszystkie wyrazy języka przekładu zaproponowane jako translaty są sobie rzeczywiście bardzo bliskie lub tożsame znaczeniowo, jeśli większość odznacza się tym samym zabarwieniem ekspresywnym, wówczas właśnie obrazowość jako potencjalny sem w strukturze translandu i translatu może przesądzić o ustaleniu pary przekładowej. Sięgnijmy do przykładu. Artykuł hasłowy w HS4 **żyłować się** zawiera cztery ekwiwalenty, wszystkie odzwierciedlają wysoki stopień natężenia tej samej cechy ‘zamećzać się ciężką pracą, nadmiernie się wysilać w pracy’: надрываться, работать сверх сил, работать на износ, вкалывать. W wyrazie polskim występuje sem obrazowy ‘pracować tak, aż żyły się naprężają’, ‘zamećzać się tak, aż żyły występują na czoło’ (por. frazeologizm **wypruwać żyły**). Wydaje się, że składnik o podobnej funkcji występuje w rosyjskim czasowniku надрываться, czyli ‘wskutek nadmiernie ciężkiej pracy nadrywać, napinać mięśnie’. Można wówczas zrezygnować z pozostałych odpowiedników, włączając do artykułu hasłowego rzeczowy ekwiwalent tekstowy.

Dążenie do ograniczania odpowiedników przekładowych jest niezmiernie ważnym zadaniem leksykografów dążących do stworzenia słownika nowoczesnego, nie przeładowanego zbędnym materiałem. Jednak zasada ta nie powinna prowadzić do skrajności. Oczywiście w każdym słowniku dwujęzycznym mogą znaleźć się artykuły hasłowe, w których w roli translatów występują dublety leksykalne. Jeśli między nimi brak jakichkolwiek różnic znaczeniowych, stylistycznych i dystrybucyjnych, jeśli są równorzędne i wymienne w dowolnym kontekście, to nie ma potrzeby ich eliminowania, np. душ prysznic, tusz, натрыск, **тюря** ślamazara, ciapa, ciamajda, niezguła.

Porównywanie znaczeń wyrazów tematycznie bliskich w dwóch językach, wydobywanie zarówno semów dyferencjalnych, jak i potencjalnych, które zbliżają te wyrazy, może być ważnym instrumentem doboru optymalnych pod każdym względem jednostek tekstowych i służyć odkrywaniu najbardziej trafnych relacji przekładowych, zwłaszcza w odniesieniu do jednostek pozornie tożsamyh. Przyjęte dotychczas rozwiązania użytkownika mniej wyrobionego mogą wprowadzać w zakłopotanie.

SKRÓTY SŁOWNIKÓW

- Dwor. – J.H.Dworecki (red.): *Podręczny słownik rosyjsko-polski*. Warszawa 1969
- HS4 – D.Hessen, R.Stypuła: *Wielki słownik polsko-rosyjski*, t.1-2, wydanie czwarte, z suplementem. Warszawa 1996
- MAS – А.П.Евгеньева (red.): *Словарь русского языка в четырех томах*, изд. второе, исправл. и дополн. Москва 1981-1984
- MDGM – A.Mirowicz, I.Dulewiczowa, I.Grek-Pabisowa, I.Maryniakowa: *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t.1-2, wyd. trzecie, popraw. i uzupełn. Moskwa-Warszawa 1986
- SJPSzymcz.– M.Szymczak (red.): *Słownik języka polskiego*, t.1-3, wyd.siądme, zmien. i popraw. Warszawa 1992
- SJPS – M.Bańko, M.Krajewska, E.Sobol (red): *Słownik języka polskiego. Suplement*. Warszawa 1992

PRZYPISY

- ¹ Zob. В.П.Берков: *Вопросы двуязычной лексикографии (Словник)*. Ленинград 1973; tegoż: *Слово в двуязычном словаре*. Таллин 1997; tegoż: *Двуязычная лексикография. Санкт-Петербург 1996*; A.Bogusławski: *Problem tertium comparationis w porównaniu lingwistycznym*. "Kwartalnik Neofilologiczny" 1976 (XXIII), nr 3, s. 295-303; tegoż: *За рациональное построение словарной статьи в русско-иноязычных и иноязычно-русских словарях*. W: Б.Бялокозович, О.Спирыдович (red.): *Третий международный конгресс преподавателей русского языка и литературы. Основные доклады и сообщения польской делегации*. Warszawa 1976, s. 179-189; tegoż: *Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami*. W: Z.Saloni (red.): *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 19-65; Л.Копецкий: *Из заметок о теории двуязычной лексикографии*. Acta Universitatis Carolinae. Philologica 3. Slavica Pragensia IV. Praha 1962, s.515-524; Н.И.Фельдман: *Об анализе смысловой структуры слова в двуязычных словарях. Лексикографический сборник*. Вып. I. Москва 1957, с. 9-35.
- ² Tylko w okresie 1945-1990 w Polsce wydano około 100 słowników dwujęzycznych. Zob.: T.Piotrowski: *Słowniki języka polskiego*. W: J.Bartmiński (red.): *Współczesny język polski*. Wrocław 1993, s. 572.
- ³ В.П.Берков 1973, с. 3.
- ⁴ Językiem abazyńskim posługuje się zaledwie około 27 tysięcy osób, piśmiennictwo w tym języku zaczęło się pojawiać w 1932-1933 r., liczba mówiących językiem karakałpackim stanowi ponad 290 tysięcy osób, piśmiennictwo bierze początek w latach 1924-1928. (Zob. В.Н.Ярцева (red.): *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва 1990).
- ⁵ Zob. przede wszystkim *Dwujęzyczny słownik ogólny*, a także: *Zagadnienie jednostek przekładowych*. W: M.Bobran (red.): *Problemy językoznawstwa porównawczego*. Rzeszów 1976, s. 41-62; *Uwagi o przekładzie i jego wartościowaniu*. "Przegląd Humanistyczny" 1978, nr 2, s. 39-52.
- ⁶ Obszerną bibliografię prac J.Wawrzyńczyka dotyczących krytyki leksykograficznej zawiera praca zbiorowa: A.Bogusławski, J.Mędelska (red.): *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*. Warszawa 1997. Tam także bogaty wykaz publikacji na ten temat innych autorów.
- ⁷ Por. В.П.Берков 1973, A.Bogusławski 1988.
- ⁸ Zob. np. A.Bogusławski: *Ilustrowany słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, t.I-II, wyd.IV, Warszawa 1993.

- ⁹ Pisano o tym wielokrotnie, np.: J.Wawrzyńczyk: *Ze studiów krytycznych nad polsko-rosyjskimi słownikami przekładowymi*. "Przegląd Rusycystyczny" 1981, z.3, s. 49-55; W.Chlebda: *Czym jest a czym mógłby być słownik przekładowy?* W: J.Wawrzyńczyk (red.): *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*. Toruń 1990, s. 47-64; H.Bartwicka: *Krytycznie o sposobie prezentacji leksyki potocznej w Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*. W: A.Bogusławski, J.Mędelska (red.): *Współczesny język polski i rosyjski*, op.cit., s. 127-145. Jednak autorzy w kolejnym wydaniu słowników nie uwzględniają wysuwanych postulatów. Nawet *Suplement* do czwartego wydania HS4 zawiera wiele haseł opracowanych w ten niezbyt udany sposób.
- ¹⁰ O słownikach angielsko-rosyjskich zob.: Л.Г.Хорохорин: *Некоторые замечания о многозначности и недифференцированности слов в двуязычных словарях*. "Тетради переводчика". Москва 1964, с. 91-99.
- ¹¹ В.П.Берков 1996, с. 244.
- ¹² MDGM. Głównie materiał czerpię z tego słownika. Pojedyncze ilustracje z innych słowników każdorazowo zaznaczam. Skróty rozwiązuję na końcu artykułu.
- ¹³ MDGM, s. 11.
- ¹⁴ W.Doroszewski: *Uwagi i wyjaśnienia wstępne. Słownik języka polskiego*, t.I. Warszawa 1958, s. XXVII.
- ¹⁵ Zob. E.Masłowska: *Derywacja semantyczna rzeczowników ekspresywnych*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988; Л.А.Новиков: *Семантика русского языка*. Москва 1982.
- ¹⁶ A.Bogusławski 1988, s. 56.

СЕМНЫЙ АНАЛИЗ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОДБОРА ЭКВИВАЛЕНТОВ В ДВУЯЗЫЧНОМ СЛОВАРЕ

Резюме

Подбор эквивалентов в двуязычном словаре является одной из самых существенных сторон работы над составлением словарной статьи. Во многих переводных словарях встречается приём использования широкого синонимического ряда в роли транслатов без дополнительных объяснений, касающихся условий их применения. При таком подходе решение о выборе соответствующего эквивалента переносится на пользующегося словарем. Предлагаемый в статье семный анализ значения слова представляется важным инструментом и весьма перспективным методом подбора эквивалентов в двуязычном словаре; может способствовать убедительному, прозрачному, стройному построению словарной статьи и ее безошибочному восприятию потребителем словаря.